

موج چهارم تروریسم و روندهای آینده تروریسم بین‌الملل

زهرا مبینی کشه^۱
علی امید^۲

چکیده

در قرن بیست و یکم، پدیده تروریسم روندها و ویژگی‌های متمایزی از خود نشان داده است. با اینکه تروریسم منحصر به این قرن نیست، اما بعد از حادثه تروریستی ۱۱ سپتامبر، توجه جهانی بیشتر از همیشه به گروه‌ها و سازمان‌های تروریستی جلب گردید و در واقع از این زمان بود که مسئله تروریسم و چگونگی مبارزه با آن به یکی از پارادایم‌های تجزیه و تحلیل روابط بین‌الملل و سیاست جهانی تبدیل شد. بنابراین با توجه به سطح رو به رشد تهدیدات تروریستی، دامنه بین‌المللی آن و امکان استفاده تروریسم از سلاح‌های غیر متعارف، تبیین و شناخت تحولات آینده تروریسم بین‌الملل برای مقابله با آن ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین هدف از نوشتن این مقاله پاسخگویی به این پرسش است که در سال‌های آینده، چه تغییراتی در روند، روش و فعالیت‌های گروه‌های تروریستی ایجاد می‌شود. تجزیه و تحلیل داده‌های موجود مبتنی بر روش تحلیل روند نمایانگر آن است که استفاده از سلاح‌های غیر متعارف توسط تروریست‌ها در آینده گسترش می‌یابد، تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری و اینترنتی در آینده افزایش می‌یابد، تروریست‌ها در آینده از حملات انتحاری بیشتری استفاده خواهند کرد و در مدیریت تهدیدات تروریستی در آینده، تروریسم وطنی نقش مهمی ایفا می‌کند.

واژگان کلیدی: تروریسم بین‌الملل، تروریسم جهادی، تروریسم سایبری، تروریسم وطنی.

^۱ - دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه اصفهان.

^۲ - دانشیار روابط بین‌الملل گروه علوم سیاسی دانشگاه اصفهان، نویسنده مسئول: aliomidi@ase.ui.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۲۰

Fourth Wave of Terrorism and the Future Trends of International Terrorism

Zahra Mobini Keshe

Ph.D. Student of International Relations,
University of Isfahan

Ali Omid¹

Associate Professor of International
Relations, University of Isfahan

Abstract

In the 21st century, terrorism has distinct trends and attributes. Although terrorism is not confined to this century, but global Attention more than ever was drawn to terrorist organizations and groups after September 11, 2001. In fact this was the time when terrorism and how to fight against it became one of the paradigms of analyzing in international relations and global politics. Given the growing level of terrorist threats, its international scope and the possibility of using unconventional weapons, it seems necessary to explain and recognize future trends of the global terrorism for confronting it. Therefore, the aim of this paper is to answer this question that "what changes are going to happen to trends, methods and activities of terrorist groups". Analyzing the existing data based on trend analysis indicates that: terrorists will seek more unconventional weapons, cyber and Internet terrorism will increase and Terrorists will do more suicide Attacks and foreign terrorist fighters will manage future terrorist organizations.

Keywords: International Terrorism, Jihadi Terrorism, Cyber terrorism, Unconventional Weapons, Suicide Attack.

مقدمه

امروزه یکی از عمده‌ترین مسائلی که صلح و امنیت بین‌المللی را تهدید می‌کند مسئله تروریسم است. تروریسم پدیده جدیدی نیست و دهه‌ها است که افراد و گروه‌های تروریستی به روش‌های خشونت‌آمیز جهت تحقق اهدافشان متوسل می‌شوند؛ اما تروریسم بین‌المللی در اواخر دهه ۱۹۶۰ به عنوان یک مشکل ظاهر شد و با وجود افزایش تلاش‌ها برای مقابله با آن، همچنان یک مشکل جدی و یکی از مقوله‌های مهم در حوزه امنیت ملی و بین‌المللی در جهان امروز است. محققان، کارشناسان و رهبران سیاسی، بعد از حملات ۱۱ سپتامبر، تروریسم را به عنوان یک تهدید روبه رشد و پویا به رسمیت شناخته‌اند. این حملات نمایانگر تحولی بزرگ در مقیاس و انگیزه در تروریسم بین‌الملل بود و این پیام را به همه مردم دنیا داد که هیچ کشوری، از حملات تروریستی مصون و ایمن نیست. بلافاصله پس از این حملات، مقابله با تهدید تروریسم جهانی در رأس دستور

¹ Corresponding Author: aliomidi@ase.ui.ac.ir

کار بین‌المللی قرار گرفت. شناخت تهدید روزافزون تروریسم، موجب شد تا مؤسسات پژوهشی و اتاق‌های فکر برای تدوین استراتژی‌های مقابله با تروریسم گسترش یابد و محققان از طیف گسترده‌ای از رشته‌های دانشگاهی و با استفاده از ابزارها و روش‌های مختلف کمی و کیفی در صدد درک اولیه از ویژگی‌های تروریسم و راه‌های مقابله با آن برآمدند. محققان در ابتدا به‌طور کلی بر فهم و درک منطق همه گروه‌های تروریستی و به‌طور خاص بر گروه‌های تروریستی جهادی، به عنوان موج چهارم تروریسم بین‌الملل، متمرکز شدند و به بررسی فرایند تصمیم‌گیری در آن‌ها پرداختند. لذا با توجه به سطح رو به رشد تهدیدات تروریستی، دامنه بین‌المللی آن و امکان استفاده تروریسم از سلاح‌های غیر متعارف^۱ (شیمیایی، بیولوژیک، رادیولوژیک و سلاح هسته‌ای^۲)، مطالعات آینده در زمینه تروریسم و انسجام جهانی برای مقابله با آن ضروری به نظر می‌رسد. در واقع، تروریسم یک ویژگی ثابت در افق آینده بشریت است و به عنوان یکی از موضوعات اساسی در برنامه امنیتی کشورها در قرن ۲۱، بسیار مورد توجه قرار گرفته که این مسئله، خود نشان دهنده اهمیت موضوع مورد پژوهش است.

همچنین با توجه به جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه خاورمیانه و نزدیکی کشور ما با کشورهای عراق، سوریه، افغانستان و پاکستان به عنوان کانون فعالیت گروه‌های تروریستی، شناخت روندهای آینده تروریسم، آگاهی نهادها و سازمان‌های ذریبط از قبیل وزارت اطلاعات، وزارت دفاع، وزارت امور خارجه، سپاه پاسداران، نخبگان و مردم عادی را در اتخاذ موضع فعال و کنشی به جای موضع انفعالی و واکنشی در نحوه برخورد با این پدیده افزایش داده و این موضوع می‌تواند ضریب آسیب‌پذیری احتمالی را به میزان قابل ملاحظه‌ای کاهش دهد؛ بنابراین، در این مقاله سعی می‌شود بر اساس روش تحلیل روند، روندهای تغییر و تحولات در تاکتیک، روش و فعالیت گروه‌های تروریستی در سال‌های آینده مورد واکاوی قرار گیرد.

پیشینه پژوهش

در بررسی‌های صورت گرفته از طریق مراجعه به آثار مکتوب اعم از کتاب‌ها، مقاله‌های علمی و منابع الکترونیکی، منبعی که به موضوع تحلیل روندهای آینده تروریسم بین‌الملل پرداخته باشد یافت نشد؛ اما برخی منابع به‌طور مجزا به بررسی بعضی از تهدیدات تروریسم در آینده پرداخته‌اند؛ برای مثال عراقچی و جوزانی کهن (۲۰۱۶)، در مقاله‌ای با عنوان «بهره‌برداری داعش از فضای مجازی»، به بررسی اهداف و مقاصد

^۱ Unconventional Weapons

^۲ CBRN – Chemical, Biological, Radiological, and Nuclear Weapons

داعش در استفاده از فضای مجازی پرداخته و به این نتیجه رسیده که با توجه به رو به افول بودن توان جذب‌کنندگی داعش برای جلب نیرو به سرزمین عراق و سوریه، این گروه کوشش می‌کند از راهبردهای رسانه‌ای خود در جهت گسترش هراس در سایر مناطق به جای عضوگیری برای گسترش سرزمینی در پیرامون خود استفاده نماید. در تحقیقی دیگر رستمی (۲۰۱۶)، در مقاله‌ای با عنوان «تروریسم هسته‌ای و آینده امنیت بین‌الملل»، به بررسی پدیده تروریسم هسته‌ای به‌ویژه با وقوع تحولات ۲۰۱۱، و تأثیر آن بر آینده امنیت بین‌الملل می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شیوه اقدامات تروریستی و تنوع آن همواره این هراس را به همراه دارد که تروریست‌ها در راستای اهداف خود به سلاح‌های خطرناک تر و از جمله مواد رادیواکتیو و تسلیحات هسته‌ای مجهز گردند. وی در این مقاله به ارائه راهبردهایی برای مقابله با تروریسم هسته‌ای پرداخته که کاری متفاوت با این پژوهش است. در پژوهشی دیگر ظهیری (۲۰۱۳)، در مقاله‌ای با عنوان «امپراتوری جدید و تروریسم»؛ به بررسی شرایط گسترش و ازدیاد پدیده‌های تروریستی و به‌طور کلی تروریسم در زندگی سیاسی حال حاضر در جهان، بخصوص در دو دهه اخیر، که به دوره نظم نوین جهانی معروف شده است، می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در دوره حاکمیت نظم امپراتوریایی جدید، پدیده‌های خشونت‌آمیز به شکلی غیر از اشکال اعمال خشونت در دوره حاکمیت دولت‌های ملی است و شرایط امپراتوری جدید، بستر گسترش تروریسم را بیش از شیوه حاکمیت قدیم فراهم می‌سازد. اگر اوال^۱ (۲۰۱۶)، نیز در مقاله‌ای تحت عنوان «تروریسم: تروریسم هسته‌ای و بیولوژیک»؛ معتقد است که تروریسم در سال‌های اخیر به یک تهدید جدی تبدیل شده است و هر سال کشورها هزینه‌های زیادی را برای مقابله با تروریسم می‌پردازند. اگر اوال بر این باور است که تهدید اصلی در آینده، دستیابی گروه‌های تروریستی به سلاح‌های هسته‌ای و بیولوژیک است و مقابله با آن بسیار ضروری و حیاتی می‌باشد. مانیک^۲ (۲۰۱۱)، هم در مقاله‌ای تحت عنوان «گذشته، حال و چشم انداز آینده»؛ به تعریف تروریسم و بررسی تاریخی اقدامات تروریستی در گذشته و حال و حوادث تروریستی بعد از یازده سپتامبر و خطر استفاده از سلاح‌های کشتار جمعی توسط تروریست‌ها و همچنین به مطالعه سازمان تروریستی القاعده به‌طور خاص پرداخته است. نویسنده در این مقاله درصدد است یک درک کلی از تروریسم ارائه دهد و معتقد است تروریسم آینده، از نوع تروریسم مذهبی است. با ارزیابی مطالعات انجام شده، هر چند محققان خارجی به شکل‌های مختلف به آینده پژوهی تروریسم مبادرت کرده‌اند و در مقاله حاضر نیز مستند شده‌اند، ولی به نظر می‌رسد تاکنون هیچ

^۱Aggrawal

^۲Manik

پژوهشی به زبان انگلیسی و خصوصاً فارسی به‌طور جامع و کامل به تحلیل و بررسی روند و تحولات تاکتیکی تروریسم در آینده نپرداخته است. در این مقاله سعی می‌شود، روند و تحولات آینده تروریسم بین‌الملل در روش، تاکتیک و فعالیت با تأکید بر موج چهارم تروریسم مورد تحلیل و واکاوی قرار گیرد.

روش‌شناسی پژوهش

آینده پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش‌هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع، الگوها و عوامل تغییر و یا ثبات، به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه ریزی برای آن‌ها می‌پردازند. آینده پژوهی منعکس می‌کند که چگونه از دل تغییرات (یا تغییر نکردن) «امروز» واقعیت «فردا» تولد می‌یابد. آینده پژوهی را معادل لغت لاتین «Future Studies» گرفته‌اند. کلمه جمع «Futures» به این دلیل استفاده شده است که با بهره‌گیری از طیف وسیعی از متدولوژی‌ها و به جای تصور «فقط یک آینده» گمانه زنی‌های سیستماتیک و خرد ورزانه، در مورد نه فقط «یک آینده» بلکه «چندین آینده متصور» مبادرت می‌شود. آینده پژوهی، اصول و روش‌های مطالعه و سپس تصمیم‌گیری، طرح ریزی و اقدام در خصوص علوم و فناوری مرتبط با آینده است. آینده پژوهی، تفکرات فلسفی و روش‌های علمی و مدل‌های مختلف بررسی و مطالعه آینده را مطرح و با استفاده از آن‌ها، آینده‌های بدیل و احتمالی را ترسیم می‌نماید (Mozafari, 2010, p.3) به تعبیر و نند بل، آینده پژوهی به دنبال مطالعه نظام مند، کشف، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب. آینده پژوهی انتخاب‌های مختلفی را راجع به آینده پیش روی افراد و سازمان‌ها قرار می‌دهد و در انتخاب پی ریزی مطلوب‌ترین آینده به آنان کمک می‌کند. (Bell, 2003, p.37) در تعریف دیگر، آینده پژوهی بررسی و تعیین منابع، الگوها و روندهای تغییر و تحول یک موضوع یا مسئله در آینده بر اساس داده‌های کمی و کیفی است؛ بنابراین آینده پژوهی تلاشی است برای یافتن تصویری از آینده و ارائه توجیهی برای آن تصور (Hajiani, 2007, p.280). مهم‌ترین روش‌های مورد استفاده در آینده پژوهی عبارتند از دیده بانی آینده، دلفی، تجزیه و تحلیل روندها، تجزیه و تحلیل پیش‌ران‌ها، سناریو پردازی، چشم انداز سازی، نقشه راه، پس‌نگری، مدلینگ، شبیه سازی و ترکیبی از روش‌های فوق. در پژوهش حاضر از روش تحلیل روند استفاده می‌شود.

تحلیل روند یکی از مهمترین روش‌های آینده پژوهی است که به انعکاس روندهای گذشته به آینده در دوره‌های زمانی معین می‌پردازد. در این روش فرض بر این است که آینده تعمیمی از گذشته و حال است. یک پیش بینی می‌تواند از طریق مشاهده یک متغیر در طول زمان و استنتاج ویژگی و خصوصیات آن در آینده صورت گیرد. در این روش پیش بینی کننده باید از عوامل مؤثر در در ایجاد و تغییر در گذشته مطلع

باشد و نسبت به تأثیر این فرایند روی وضعیت سیستم به همان سبک و شیوه در آینده اطمینان داشته باشد. برای این منظور راهکاری که به‌طور عمده مورد استفاده قرار می‌گیرد استفاده از نمودار و منحنی رشد است (Mahmoudi, 2006, p.14).

مفهوم شناسی تروریسم بین‌الملل و جهادی

تعریف مشخصی از تروریسم بین‌الملل^۱ وجود ندارد. تروریسم بین‌الملل عمدتاً مشابه سایر انواع تروریسم، یک عمل خشونت‌آمیز و برنامه‌ریزی شده و غیر قانونی یا بهره‌گیری تهدید آمیز از نیرو یا خشونت فردی و یا گروهی سازمان یافته علیه مردم و یا دارایی به قصد ترساندن و یا مجبور کردن جوامع و حکومت‌ها؛ اغلب به دلایل ایدئولوژیک و یا سیاسی ولی در سطح بین‌المللی است (Baylis & Smith, 2005, p. 480). تروریست‌های بین‌الملل بیشتر در صدد دریافت حمایت از یک منبع خارجی هستند و به آن نیازمندند، که این به نوبه خود به آن‌ها توانایی تاکتیکی بیشتری برای عمل در سطح بالاتری از خشونت نسبت به هم‌تایان داخلی می‌دهد. در همین زمینه برایان جنکینز^۲، کارشناس معروف تروریسم اشاره می‌کند که حمایت‌های دولتی منابع بیشتری در اختیار تروریست‌های گنجاننده جاسوس، پول، تسلیحات پیشرفته و... که باعث کاهش موانع موجود بر سر راه تروریست‌های می‌شود (Henkel, 2004, p.24-23). امروزه داعش، القاعده و گروه‌های وابسته به آن از جمله مهم‌ترین گروه‌های تروریستی بین‌المللی هستند که در صدد گسترش اسلام رادیکال در سراسر جهان و احیای خلافت هستند. از آغاز قرن بیستم، تروریسم چهار موج متمایز را گذرانده است و در حال حاضر ما شاهد موج چهارم تروریسم یا همان تروریسم مذهبی یا جهادی^۳ هستیم. طبق نظر دیوید راپوپورت، روش‌های انجام اقدامات تروریستی به فراخور موضوعات و زمان‌ها متحول شده است. الگوی غالب کنش تروریستی در موج اول، قتل یا ترور شخصی بود. موج دوم با حمله به اهداف استعماری از طریق حملات چریکی مشخص می‌شد. در موج سوم که موسوم به "چپ جدید" است هواپیماربابی، آدم‌ربایی، گروگان‌گیری و غیره شیوه غالب بود. در جنگ افغانستان از سال ۱۹۷۹ زمینه ظهور تروریسم مذهبی یا موج چهارم تروریسم فراهم شد و با پایان جنگ سرد و فروپاشی مارکسیسم، شاهد گسترش تروریسم مذهبی هستیم که تکنیک خاص آن، عملیات انتحاری است (Rappport, 2013, pp.47-78). در این نوع عملیات‌ها، به دلیل آن که خود مهاجم تبدیل به بمب متحرک می‌شود، تشخیص موقعیت ناامن‌کننده برای قربانیان سخت و هدف‌گیری افراد و تجمع‌ها توسط تروریست‌ها دقیق‌تر صورت می‌گیرد. با توجه به دیدگاه جهانی،

^۱International Terrorism

^۲ Brian Jenkins

^۳Jihadi Terrorism

تروریست‌های آینده نه فقط از اسلام بلکه می‌توانند از سایر ادیان از جمله مسیحیت و هندوئیسم هم باشند؛ اما همانگونه که سه موج قبلی آنارشیستی، ضد استعماری و مارکسیستی افول کرد، موج چهارم نیز ممکن است تا سال ۲۰۳۰ پایان یابد و از آن سال به بعد، موج جدیدی از تروریسم در نظام بین‌الملل شکل بگیرد (National Intelligence Council, 2017, p.71).

عوامل متعددی در ایجاد موج چهارم تروریسم مؤثر هستند؛ عواملی از قبیل: هویت‌های ذهنی تندروانه و خشونت‌گرا در میان اعضای این گروه‌ها، تعلقات ایدئولوژیک و متصلب و تفسیر رادیکال تروریست‌ها از دین، ویژگی‌های محیطی و بستر اجتماعی فعالیت‌های تروریستی، ارزش‌ها و فرهنگ خشونت‌پرور، فقر، ناامیدی و احساس محرومیت، تبعیض و نابرابری در عزت، قدرت و موقعیت اجتماعی، فقدان تحصیلات و آموزش صحیح، جهانی شدن و مدرنیزاسیون و کاهش اقتدار و تصدی دولت‌ها در شئون مهم خود، سرزمین‌های بدون دولت - ملت و کشورهایی با دولت‌های ضعیف و فروپاشیده و در نهایت اختلافات قومی، ملی و مذهبی و فقدان انسجام و وفاق سیاسی نقش کلیدی در توسعه تروریسم جهادی داشته است. اما در این میان بحران‌های اقتصادی و فقر زمینه مناسبی برای خشونت‌های سیاسی به‌طور عام و تروریسم به‌طور خاص فراهم می‌آورد. از اینرو می‌بینیم که تروریسم جهادی در کشورهای فقیری چون افغانستان، پاکستان، سوریه و عراق بیشتر طرفدار داشته است. برخی از محققان به دو دلیل معتقدند که فقر باعث ایجاد تروریسم می‌شود. اول؛ زمانی که مردم متوجه بی‌عدالتی و نابرابری در شرایط اقتصادی خود نسبت به سایرین می‌شوند، منجر به افزایش گرایش‌های رادیکالیستی می‌شود. کارن آمسترانگ^۱ معتقد است: "افراط‌گرایی بنیادگرایان تقریباً در هر سنت فرهنگی که در آن نابرابری‌های ثروت وجود دارد، افزایش یافته است" (Amstrong, 2003, p.3). احساس نابرابری اقتصادی می‌تواند موجب خشم مردم شود. دوم؛ فقر باعث می‌شود که مردم به‌طور فزاینده‌ای به گروه‌های تروریستی بپیوندند و نگرانی‌ها در مورد گسترش تروریسم افزایش یابد. گروه‌های تروریستی ادعا می‌کنند، که می‌توانند یک وضعیت اقتصادی پایدار برای افراد محروم فراهم آورند. در این زمینه، هیپل^۲ بر اهمیت نهادهای خیریه بنیادگرایان تأکید می‌کند. او معتقد است افرادی که در شرایط سخت زندگی می‌کنند، به‌طور فزاینده‌ای به این قبیل نهادها گرایش پیدا می‌کنند و این نهادها نیز به بهانه کمک به افراد محروم، به آموزش و تبلیغ ایده‌های رادیکال خود می‌پردازند (Hippel, 2002, p.25). اما مهمترین انگیزه و مبنای عمل گروه‌های رادیکال مذهبی، فرمان الهی است و این باعث می‌شود که

^۱Karen Amstrong

^۲ Hippel

آن‌ها به صورت بالقوه از سایر گروه‌های تروریستی که انگیزه‌های دیگری دارند، بسیار خطرناک‌تر باشند. هافمن معتقد است، در حالی که دین جزء جدایی‌ناپذیر از بسیاری از سازمان‌های تروریستی در گذشته بود، اما اهداف اقدامات آن‌ها سیاسی بود و نه مذهبی؛ اما امروزه دین مهم‌ترین مؤلفه تعیین‌کننده فعالیت‌ها، ایدئولوژی‌ها و روش القاعده و سایر گروه‌های تروریستی رادیکال، است. (Hoffman, 2006, p.82) به گفته جیمز تامسون " (قرائت بنیادگرایانه) از ادیان در هدایت اصول اخلاقی درون گروه و تنفر خارج از گروه بسیار مؤثر است. آن‌ها با ترویج اعتقاد به پاداش پس از مرگ برای افرادی که در این جنگ مقدس کشته می‌شوند، ترس از مرگ را در میان آن‌ها به حداقل می‌رسانند. " (Thomson, 2003, p.82)

روندهای آینده تروریسم بین‌المللی

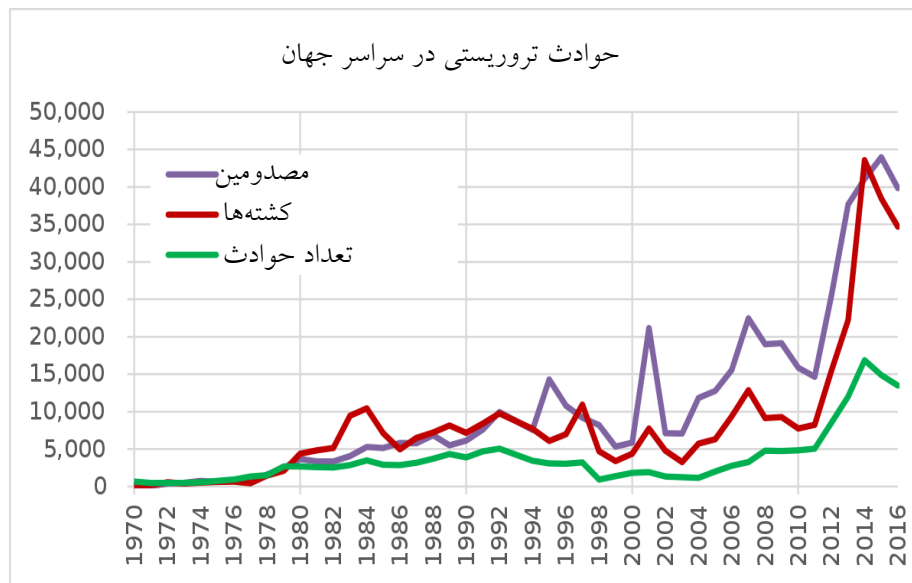
تعداد حوادث تروریستی از ابتدای قرن بیست و یک تا کنون افزایش یافته است و عرصه عمل فعالیت‌های تروریستی در سراسر جهان گسترده شده و تعداد کشورهایی که هر ساله، فعالیت‌های تروریستی را تجربه می‌کنند، به تدریج افزایش یافته است. نمودار زیر بیانگر رشد حملات تروریستی در سراسر جهان از سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۶ می‌باشد. نمودار (۱)، تعداد حملات تروریستی و کشته‌ها و زخمی‌های ناشی از این اقدامات در سراسر جهان طی سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۶ را نشان می‌دهد. این نمودار بیانگر افزایش تعداد حملات تروریستی طی این سال‌ها در سراسر جهان است. آمارها نشان می‌دهد در سال ۲۰۱۴ حدود ۳۲۶۸۵ نفر در حملات تروریستی در سراسر جهان کشته شده‌اند که این تعداد نسبت به سال ۲۰۱۳، ۸۰ درصد افزایش داشته است (Reed, 2015, p.1) همچنین در سال ۲۰۱۶، ۱۱۷۲ مورد حملات تروریستی در سراسر جهان رخ داده که در نتیجه این حملات ۲۵۶۲۱ نفر کشته شدند. (Statista, 2018, p.1)

بنابراین با توجه به افزایش فعالیت‌های تروریستی در سراسر جهان و عدم شکل‌گیری وفاق جهانی برای مقابله با آن، می‌توان پیش‌بینی کرد که تروریسم در آینده نیز ادامه خواهد یافت؛ اما تروریسم نوین با همتایان تاریخی‌اش متفاوت است و در طول تاریخ، تروریسم در اندیشه، تاکتیک و سلاح تغییر کرده و همچنان به دنبال پیشرفت‌های تکنولوژیک در حال تغییر است. در ادامه به تحلیل و بررسی روند تحولات تاکتیکی تروریسم در آینده می‌پردازیم:

۱. استفاده از سلاح‌های غیرمتعارف توسط تروریست‌ها در آینده گسترش می‌یابد

در نتیجه جهانی شدن و انتشار قابلیت‌های فناوری‌های پیشرفته، دستیابی گروه‌های تروریستی به سلاح‌های غیرمتعارف و همچنین تکنولوژی‌های پیشرفته مانند موشک‌های هدایت شده تسهیل شده است و علاوه بر پدیده‌های تروریستی متعارف که بر اساس شواهد موجود در سطح جهان به‌طور وحشتناکی گسترش پیدا کرده و همچنان رو به گسترش است، پدیده‌های تروریستی نامتعارف نیز که وحشتناک‌تر از نوع متعارف آن

است، جوامع امروز و زیر ساخت‌های شبکه‌ای حیاتی، اقتصادی، سیاسی و... آن را تهدید می‌کند. این نوع تروریسم غیر متعارف، حاصل چرخش در ماهیت پدیده تروریسم و کارکرد آن در حال حاضر است که به آن تروریسم پسا مدرن^۱ هم می‌گویند. نگرانی از تهدیدات تروریسم غیر متعارف در دنیای امروز بشر را نگران کرده است و مجری این اقدامات هم نه افراد، نه دولت‌ها و نه سازمان‌های بین‌المللی، بلکه گروه‌هایی سازمان یافته هستند و خواهند بود (Mottaghi, 2009, pp.263-264).

نمودار ۱: حوادث تروریستی در سراسر جهان از ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۶
Global Terrorism Database, 2017

انواع حملات تروریستی غیر متعارف را می‌توان بر اساس مواد شیمیایی، بیولوژیک، هسته‌ای یا رادیولوژیک دسته بندی کرد که امکان به کار بردن آن‌ها در طبیعت به دو صورت محدود و نامحدود وجود دارد (Ganor, 2005, pp.19-21). حملات محدود غیر متعارف فقط در یک مکان و فضای مشخص صورت می‌گیرد و به‌طور غیر مستقیم و از طریق ایجاد ارباب در میان مردم درصدد تحقق اهدافش است. مثلاً پراکندن یک

^۱ Postmodern Terrorism

ماده شیمیایی در فضای محصور، استفاده از مواد منفجره برای پراکندن یک عامل رادیولوژیک در مکانی مشخص و یا حمله‌ای خرابکارانه به تاسیسات نظامی یا صنعتی حاوی مواد خطرناک یک حمله تروریستی غیر متعارف محدود است؛ اما حملات نامحدود غیر متعارف برخلاف حملات محدود به دنبال ایجاد آسیب و قتل عام در یک مکان مشخص نیست و این حملات برای ایجاد تلفات جمعی در مناطق بزرگ (یک شهر یا یک منطقه جغرافیایی خاص) طراحی شده است. تروریسم غیر متعارف نامحدود تلاش می‌کند تا با نابودی جمعیت زیادی از مردم و یا آلودگی گسترده مناطق جغرافیایی به طور مستقیم به اهدافش دست یابد. این نوع حمله تأثیر روانی شدیدی بر روحیه مردم دارد و ممکن است به طور کامل اعتماد مردم را به نهادهای دولتی و ارزش‌هایشان تضعیف کند.

به طور کلی، حملات شیمیایی عمدتاً محدود است، در حالی که حملات بیولوژیک شامل آزادسازی عمدی ویروس‌ها و باکتری‌ها یا دیگر عوامل میکروبی می‌تواند نامحدود باشد. حملات هسته‌ای با تأثیر زیست محیطی گسترده نامحدود هستند، در حالی که احتمالاً حملات رادیولوژیک محدود هستند. به عنوان مثال، یک سلاح رادیولوژیک یا «بمب کثیف»^۱ توان تخریب بسیار کمتری از بمب اتمی دارد، اما می‌تواند باعث بروز آشفتنگی، ترس عمومی و تلفات زیادی در منطقه هدف شود. در واقع می‌توان گفت، تروریسم نامتعارف، مقوله‌ای صرفاً ذهنی نیست. بلکه در عمل نیز اینگونه و تنوع از فعالیت‌های تروریستی در برخی مناطق جهان ظهور یافته است. جدول زیر بیانگر حملات تروریستی است که از سال ۱۹۴۶ تا اکتبر ۲۰۱۶ با استفاده از سلاح‌های شیمیایی یا بیولوژیک در سراسر جهان رخ داده است.

داده‌های جدول شماره ۱ به خوبی بیانگر این واقعیت است که تعداد حملات تروریستی با استفاده از سلاح‌های شیمیایی و بیولوژیک از ابتدای قرن ۲۱ روند افزایشی داشته است و اینگونه به نظر می‌رسد که بسیاری از سازمان‌های تروریستی در آینده می‌توانند به حملات تروریستی غیر متعارف محدود و نامحدود برای تحقق اهدافشان متوسل شوند. همچنین شکل زیر رشد وقوع حوادث جنگی بیولوژیک و بیوتروریستی را در طی ۲۰۰۰ سال گذشته نشان می‌دهد:

جنگ افزارهای بیولوژیک به دلیل نامرئی بودن و داشتن اثرات تاخیری، تسلیحات منحصر به فردی هستند. این ویژگی‌ها به استفاده کنندگان، این امکان را می‌دهد که تا ترس و سردرگمی را در میان قربانیانشان حاکم سازند و به شکل ناشناخته از محل بگریزند. هر حمله بیولوژیک نه فقط می‌تواند باعث مرگ و بیماری در گروه بزرگی از قربانیان خود شود، بلکه ترس، نگرانی و عدم اطمینان فلج‌کننده‌ای را در جامعه می‌پراکند.

^۱Dirty Bomb

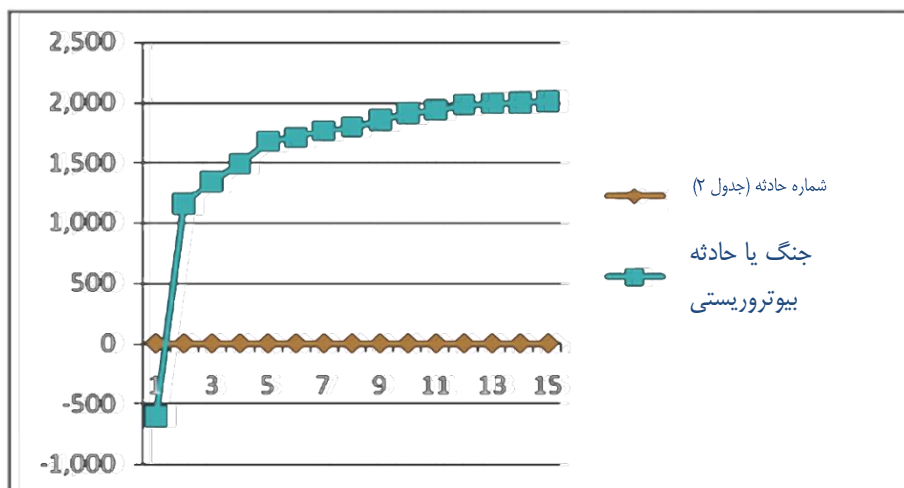
جدول (۱): حملات تروریستی با استفاده از سلاح‌های شیمیایی یا بیولوژیکی از سال ۱۹۴۶ تا ۲۰۱۶

تاریخ	موقعیت جغرافیایی	حمله کننده	عامل استفاده شده	تلفات
۲۱-۲۷ اکتبر ۲۰۱۶	نزدیک موصل عراق	داعش	سولفور	۲ کشته و ۱۵۰۰ مصدوم
۸ مارس ۲۰۱۶	کرکوک عراق	داعش	عامل آبله	۱ کشته و ۳۰۰ مصدوم
۲۳ ژانویه ۲۰۱۵	بین مرز عراق و سوریه	داعش	کلر	۳۰ مصدوم
سپتامبر و اکتبر ۲۰۱۴	بلد عراق	داعش	کلر و احتمالاً گاز خردل	۴۰ مصدوم
ژوئن ۲۰۱۳ و آوریل ۲۰۱۲	ولایت سرپل و تخار افغانستان	تروریست‌های اسلام‌گرا	آفت کش‌ها	۱۹۵۲ مصدوم (شامل ۱۹۲۴ کودک)
آوریل ۲۰۱۳ و مارس ۲۰۱۲	افغانستان	تروریست‌های اسلام‌گرا	مرگ موش	۵۳ کشته و ۴۰ مصدوم
آوریل و اوت ۲۰۱۰	کابل افغانستان	تروریست‌های اسلام‌گرا	آفت کش‌ها	۶۷۲ مصدوم (شامل ۶۳۶ کودک)
۱۱ مارس ۲۰۰۷	عراق	تروریست‌های اسلام‌گرا	گاز خردل	۲ مصدوم
ژوئن ۲۰۰۷ و اکتبر ۲۰۰۶	رمادی، بغداد و فلوجه عراق	تروریست‌های اسلام‌گرا	کلر	۱۱۵ کشته و ۸۵۴ مصدوم (شامل ۸۵ کودک)
۱۸ اکتبر ۲۰۰۶	نعمانیه عراق	تروریست‌های اسلام‌گرا	سم	۷ کشته و ۷۰۰ مصدوم
۲۵ سپتامبر ۲۰۰۶	بغداد- عراق	تروریست‌های اسلام‌گرا	گاز خردل	۲ مصدوم
۱۵ مه ۲۰۰۴	بغداد- عراق	تروریست‌های اسلام‌گرا	گاز عصبی سارین	۲ مصدوم
۲۰ مارس ۱۹۹۵	توکیو - ژاپن	آئومشینریکیو	گاز عصبی سارین	۱۲ کشته و ۵۵۱۱ مصدوم
۲۸ ژوئن ۱۹۹۴	ماتسوموتو ژاپن	آئومشینریکیو	گاز عصبی سارین	۷ کشته و ۲۷۰ مصدوم
۱۴ آوریل ۱۹۴۶	نورمبرگ آلمان	تروریست‌های یهودی	سیانید (سیانور)	۲۲۸۳ مصدوم

(Johnston, 2017)

در این جدول فقط به حملات تروریستی غیرمتعارفی که توسط تروریست‌ها انجام شده، اشاره شده و بررسی حملات شیمیایی و بیولوژیکی که در طول تاریخ توسط برخی از دولت‌ها بر علیه کشورهای دیگر رخ داده، موضوع پژوهش نیست.

بنابراین بررسی تاریخی و تحلیل روند استفاده از سلاح‌های غیر متعارف توسط تروریست‌ها در یک قرن گذشته نشان می‌دهد که علی‌رغم تمامی تلاش‌های بین‌المللی برای کنترل تولید و به کارگیری سلاح‌های غیر متعارف، بشر چندان موفقیتی نداشته و تمایل و توانایی تروریست‌ها برای استفاده از این سلاح‌ها افزایش یافته و امکان افزایش وقوع حملات تروریستی غیر متعارف در آینده امکان پذیر است.

شکل ۱: منحنی وقوع حوادث جنگی و بیولوژیکی در طول زمان. محور عرض‌ها زمان را به سال میلادی نشان می‌دهد. (Bidaki & Balali Mood, 2015, pp.13-14)

گروه‌های تروریستی نظیر القاعده، داعش و النصره که غیر منعطف و تحت تأثیر آموزه‌های دینی غلط هستند و برآورد آن‌ها از هزینه‌ها و منافع نسبت به سایر گروه‌های تروریستی متفاوت است، بارها مرتکب استفاده از سلاح‌های شیمیایی در عراق و سوریه شدند. حتی چند توطئه آن‌ها از قبیل استفاده از سم ریسین^۱ و سموم دیگر در اروپا و خاورمیانه خنثی شده است (Ganor, 2009, p.7-9). همچنین داعش از عامل شیمیایی گاز خردل^۲ علیه نیروهای کرد و گروه‌های تروریستی رقیب در اوت ۲۰۱۶ استفاده کرد (McLaughlin, 2016, p.1). تجربه داعش و النصره ثابت کرده است که اگر تروریست‌ها مسلط بر سرزمینی شوند امکان دسترسی و استفاده آن‌ها از سلاح‌های غیرمتعارف بیشتر است.

^۱ Ricin Toxin

^۲ Sulfur Mustard

جدول (۲): گزارشات عمده از تسلیحات بیولوژیک و شیمیایی مورد کاربرد در طی ۲۰۰۰ سال گذشته

۱. سولون (حاکم آتن) گیاه مسهل خربق سفید را در طی محاصره شهر کریسا استفاده کرد.
۲. بارباروسا (امپراطور روم) چاه‌های آب را با اجساد انسانی در شهر تورتونای ایتالیا مسموم ساخت.
۳. نیروهای تاتار اجساد قربانیان طاعون را به آنسوی دیوارهای شهر کافا در پنینسولای کریمه (شهر فدوزا در اوکراین امروزی) پرتاب کردند.
۴. اسپانیایی‌ها شراب را با خون بیماران جذامی مخلوط می‌کردند تا به دشمنان فرانسوی خود در ناپل ایتالیا بفروشد.
۵. نیروهای آلمانی و فرانسوی موافقت کردند که از گلوله‌های سمی علیه یکدیگر استفاده نکنند.
۶. سربازان روسی، اجساد قربانیان طاعون را با منجنیق به داخل شهرهای سوئد پرتاب کردند.
۷. بریتانیایی‌ها پتوهایی از بیماران مبتلا به آبله را در میان بومیان امریکا توزیع کردند.
۸. ناپلئون در دشت‌های اطراف مانتوا در ایتالیا سیل راه انداخت تا گسترش مالاریا را سرعت بخشد.
۹. در طی جنگ‌های داخلی امریکا، نیروهای کنفدرات لباس‌های بیماران مبتلا به تب زرد و آبله را به سربازان شمالی می‌فروختند.
۱۰. عوامل مخفی آلمانی و فرانسوی از بیماری مسموم و سیاه زخم استفاده کردند.
۱۱. ژاپن از طاعون، سیاه زخم و دیگر بیماری‌ها استفاده کرد. چندین کشور دیگر نیز در آزمایشات و برنامه‌های توسعه سلاح‌های بیولوژیکی درگیر شدند.
۱۲. عراق از گاز موستارد، سارین و تابون بر ضد ایران و نیز کردهای داخل عراق در طی جنگ عراق علیه ایران استفاده کرد.
۱۳. فرقه اوم شینریکیو از گاز سارین در شبکه متروی توکیو استفاده کرد.
۱۴. بروس ادوارد ایوین نامه‌های محتوی اسپور باسیلوس آنتراسیس را به تعدادی از سناتورها و مدیران رسانه‌های گروهی امریکا ارسال کرد.
۱۵. نیروهای داعش در جریان حملات خود در عراق و سوریه از گاز

(Bidaki & Balali Mood, 2015, pp.13-14)

۲. تهدیدات ناشی از تروریسم سایبری^۱ و تروریسم اینترنتی در آینده افزایش می‌یابد

فضای مجازی بستری سیال است که در آن گردش اطلاعات با سرعت بالایی انجام می‌شود و بشر را قادر ساخته است تا با غلبه بر محدودیت‌های مکانی و زمانی، فاصله‌های ارتباطی میان خود را کاهش دهد. تروریسم هم با درک اهمیت فضای مجازی، از این فضا و ابزارهای ارتباطی آن در راستای اهداف و حفظ حیات خود بهره می‌گیرد. تروریسم سایبری پدیده‌ای جدا از تروریسم سنتی نیست. تروریسم سایبری در واقع

^۱Cyber Terrorism

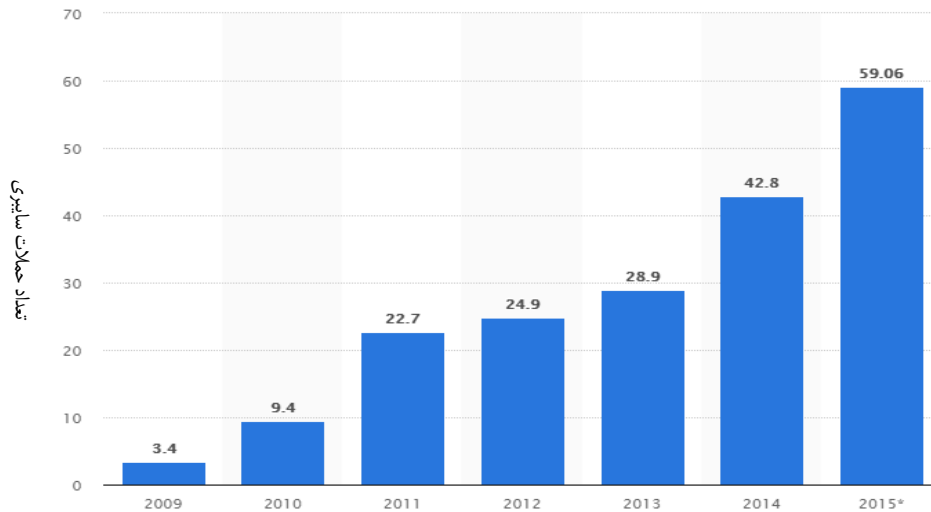
انتقال اعمال تروریستی به محیط مجازی، عرصه تبادل اطلاعات و ارتباطات می‌باشد. تروریسم سایبری از جمله مصادیق تروریستی نوین می‌باشد که زنگ خطری جدی برای تمام دنیا و نیز دولت‌ها تلقی می‌شود و ارتکاب اعمال تروریستی در فضای سایبر به علت سهولت و کم هزینه بودن، ابزاری مناسب در اختیار تروریست‌ها برای تحقق اهداف شومشان قرار داده است. این پدیده زمان و مکان نمی‌شناسد و ارتکاب آن در هر زمان و مکان و توسط هر شخصی قابل تصور است (Stephen, 2001, p.20). واژه سایبر تروریسم که اولین بار در دهه ۱۹۸۰ توسط باری کالینز^۱ مورد استفاده قرار گرفت، به تلاقی تروریسم و فضای سایبر اشاره دارد و بیشتر به اقداماتی اطلاق می‌شود که با استفاده از فضای سایبر اقدام به کاراندازی سیستم‌های اطلاعاتی می‌نماید؛ اما جامع‌ترین تعریف از سایبر تروریسم از سوی دنینگ^۲ ارائه شده است. وی می‌گوید: «سایبر تروریسم حاصل تلاقی تروریسم و فضای مجازی است و بیشتر به معنای حمله یا تهدید به حمله علیه رایانه‌ها شبکه‌های رایانه‌ای و اطلاعات ذخیره شده در آنهاست؛ هنگامی که به منظور ترساندن یا مجبور کردن دولت یا اتباع آن برای پیشبرد اهداف سیاسی یا اجتماعی خاص اعمال می‌شود (Denning, 1999, p.18). حمله سایبری نیز، عملیات سایبری تهاجمی یا تدافعی است که از آن به‌طور معقول انتظار ایراد صدمه، یا مرگ به اشخاص و یا وارد کردن خسارت به اشیا می‌رود (Tallinn & Manual, 2013, 106) نمودار زیر بیانگر افزایش تعداد حملات سایبری در سراسر جهان از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۵ می‌باشد. تحلیل روند حملات سایبری از سال ۲۰۰۹ تا سال ۲۰۱۵ نشان می‌دهد که تعداد حملات سایبری از ۳ میلیون و چهارصد هزار حمله در سال ۲۰۰۹ به ۵۹ میلیون و شش هزار حمله در سال ۲۰۱۵ افزایش یافته است. در سال ۲۰۱۶ بیش از ۴۰۰۰ هزار حمله سایبری در روز اتفاق افتاده که افزایش ۳۰۰ درصدی نسبت به سال ۲۰۱۵، که روزانه ۱۰۰۰ حمله انجام می‌شده را نشان می‌دهد (Rey, 2016, p.1).

در گزارش ریسک‌های جهانی، انجمن جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸ هم، سومین تهدید بزرگ جهانی بعد از بلایای طبیعی و تغییرات آب و هوایی، حملات سایبری معرفی شده است. در این گزارش آمده حملات سایبری در جهان در حال افزایش است و احتمال حمله به سیستم‌های ارتباطی صنعتی و زیر ساخت‌های حیاتی یک تهدید جدی است (Forrest, 2018, p.1). تروریسم سایبری، می‌تواند برخلاف ترور نظام مند فیزیکی - منابع اطلاعاتی و زیرساختی حیاتی جوامع را مورد حمله و تعرض قرار دهند. تهدیدات تروریستی سایبری می‌تواند شامل؛ تهدید تاسیسات آب و برق و... و سیستم حمل و نقل عمومی، تهدید نهادهای تجاری

¹Barry Collins

²Denning

و شرکت‌های فراملی، تهدید سازمان‌های بین‌المللی دولتی و سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی، تهدید افراد، تهدید نیروهای امنیتی و تهدید دولت‌های ملی باشد. به عنوان مثال در سال ۲۰۰۳، حملات سایبری علیه تاسیسات انتقال برق و نیروگاه‌های برخی از ایالات آمریکا، برق مناطق وسیعی از آمریکا قطع شد و سبب مختل شدن پایگاه نیروی هوایی «ادواردز» و مرکز آزمایشات بمب افکن‌های (B1 و B2) گردید (Colarik, 2006, p.135).

نمودار ۲: تعداد حملات سایبری در سراسر جهان از سال ۲۰۰۹ تا سال ۲۰۱۵
(Cyber Attack Database, 2015)

از جمله دیگر حملات سایبری مهم ویروس استاکس نت بود که در سال ۲۰۱۰ با هدف تحت تأثیر قرار دادن تاسیسات و تجهیزات غنی سازی اورانیوم ایران به وقوع پیوست. اهمیت این ویروس به گونه‌ای بود که برخی از آن به منزله سلاح سایبری که می‌تواند آثاری فیزیکی داشته باشد نام می‌برند (Khalaf Rezaei, 2013, p.141).

تروریست سایبری فقط با استفاده از یک صفحه کلید و یک موس کامپیوتری می‌تواند بصورت غیر مجاز وارد سیستم‌های کامپیوتری امنیتی شوند. مثلاً با تداخل در سیستم ناوبری هوایی باعث سقوط هواپیما شده و یا باعث قطع برق سراسری یا مسموم کردن منابع غذایی شوند. فرض اینکه روزی یک هکر توانمند وارد سامانه کامپیوتری یک بیمارستان شود و اقدام به تغییر نسخه درمانی بیماران کرده و با تجویز دارویی مهلک سبب مرگ عده‌ای شود یا اینکه با ورود به سیستم تولید یک کارخانه غذایی سازی کودکان اقدام به تغییر

ترکیب مواد غذایی کرده و باعث مرگ تعداد زیادی کودک بی گناه شود بسیار وحشتناک خواهد بود. یقیناً ترس و وحشتی که از اینگونه اعمال تولید می‌شود بسیار هولناک‌تر از ارباب تولیدی از طریق اعمال تروریستی سنتی خواهد بود (Salmani Zadeh, 2001, p.20). شبکه جهانی وب هم که در سال ۱۹۸۹ اختراع شد و امروزه بیش از ۱٫۲ میلیارد وب سایت وجود دارد. در سال ۲۰۱۷، اینترنت در جهان ۳٫۸ میلیارد کاربر دارد (۵۱٪ جمعیت جهان از ۷ میلیارد نفر) که نسبت به سال ۲۰۱۵ دو میلیارد نفر افزایش یافته است (Morgan, 2017, p.3). گروه‌های تروریستی از قبیل داعش نیز با راه اندازی وب سایت‌های متعدد در صدد تبلیغ و عضوگیری از این طریق هستند. نمودار (۳) رشد تعداد وب سایت‌های گروه‌های تروریستی از ۱۲ وب سایت در سال ۱۹۹۸ به بیش از ده هزار وب سایت در سال ۲۰۱۷ را نشان می‌دهد.

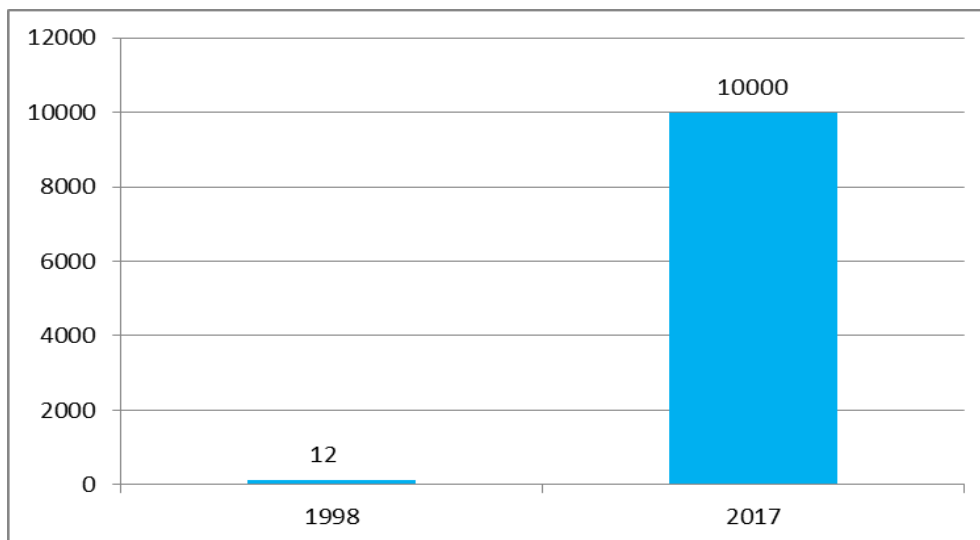
امروزه داعش مصداق بارز تروریسم جهادی است که از بستر فضای مجازی در راستای تحقق اهداف خود استفاده می‌کند. به عنوان مثال داعش از شبکه‌های اجتماعی توئیتر^۱ و یوتیوب^۲ به عنوان ابزاری برای عضو گیری و اهداف تبلیغاتی بهره می‌برد، چرا که امکان اثرگذاری بر کاربران توئیتر، فیس بوک، یوتیوب و سایر شبکه‌های اجتماعی به دلیل سرعت بالای انتشار فیلم، عکس، تصاویر و پیام از طریق اشتراک گذاری و روش‌های مشابه، فراهم است و این امر برای داعش بسیار مهم است. داعش از طریق اینترنت و شبکه‌های اجتماعی با انتشار عمومی گزارش‌های دوره‌ای، تصاویری از پیشرفت‌های گروه در عرصه نظامی و میدانی به زبان‌های مختلف از جمله عربی، انگلیسی، آلمانی، فرانسه و روسی دست به تبلیغات می‌زند. Klausen, 2015, p.8) همچنین داعش از طریق رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اینترنتی، تمام عملیات‌های فیزیکی در عراق و سوریه را کنترل و فرماندهی می‌کند. مثلاً در طی عملیات داعش برای اشغال موصل عراق در سال ۲۰۱۴، رهبران داعش از یک حمله گسترده تبلیغاتی شامل ۴۰۰۰۰۰ توئیت برای هدایت عملیات و آگاهی از وضعیت منطقه استفاده کردند. (Threat Tactics Report: Islamic State of Iraq and the Levant, 2014, p.21)

در ژانویه ۲۰۱۵ داعش حساب توئیتر و یوتیوب فرماندهی مرکزی آمریکا را هک و اسنادی که شامل اسامی و آدرس مقامات نظامی ایالات متحده بود، منتشر کرد و در پیام توئیتری اظهار داشت که «مامتوقف نخواهیم شد، ما همه چیز را درباره شما، همسر و فرزندانمان می‌دانیم.» (Threat Tactics Report, 2016, p.1) داعش به دلیل از دست دادن مناطق تحت کنترل در عراق و سوریه، در آینده بیشتر اقداماتش را در فضای سایر متمرکز کند. داعش تاکنون به علت نداشتن مهارت‌های فنی لازم موفق به انجام حمله سایبری عمده‌ای نشده

¹Twitter

²YouTube

و در حال حاضر توانایی داعش برای چنین حملاتی محدود است و از فضای سایبر بیشتر در جهت عضو گیری، هماهنگی عملیاتی، تأمین مالی و تبلیغات استفاده کرده اما روندها نشان می‌دهد که توانایی آن‌ها و القاعده برای انجام حملات مخرب سایبری در آینده افزایش می‌یابد (Peachey, 2018, p.1).

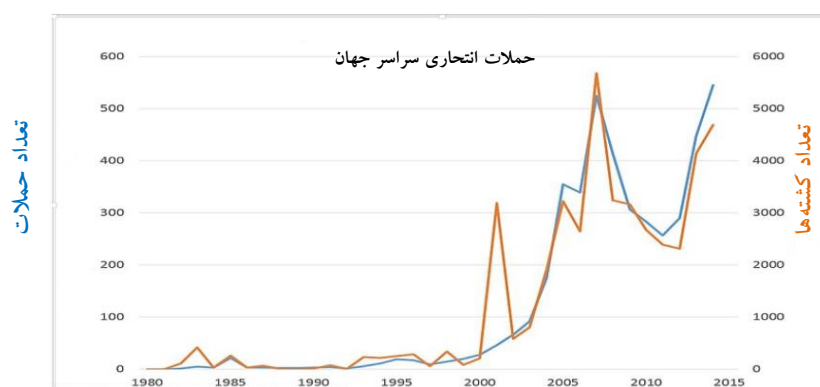
نمودار ۳: تعداد وب سایت‌های گروه‌های تروریستی در بین سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۷
(Bortnikov, 2017)

امروزه نگرانی روزافزونی وجود دارد که تهدید ناشی از تروریسم در جهانی که به شبکه‌های رایانه‌ای و فن آوری اطلاعات هرچه وابسته‌تر می‌شود، روبه افزایش است و با پیشرفت روزافزون تکنولوژی و وابستگی کشورها به این تکنولوژی، می‌توان به این حقیقت رسید که جنگ‌های دهه‌های آینده، جنگ‌های سایبری خواهند بود؛ بنابراین به نظر می‌رسد تحول مهمی در تروریسم در حال وقوع است و نهضت‌ها و موج‌های جدید تروریسم به واسطه هزینه پایین، غیر قابل شناسایی بودن و بدون کمترین تلفات فضای مجازی را در آینده بهترین محیط فعالیت برای تحقق اهدافشان می‌دانند.

۳. تروریست‌ها در آینده از حملات انتحاری بیشتری استفاده خواهند کرد

حمله انتحاری، یک روش عملیاتی است که در آن مواد منفجره و بمب در وسایل نقلیه از قبیل: کشتی، کامیون، اتومبیل، دوچرخه و از همه مهمتر انسان و غیره کار گذاشته می‌شود و توسط عامل انتحار منفجر می‌شود و عامل یا عاملین انتحار نیز کشته می‌شوند. تروریست کاملاً آگاه است که اگر خود را نکشد، حمله

برنامه ریزی شده موفق نخواهد بود. حملات انتحاری به علت تعداد زیاد تلفات، پوشش رسانه‌ای گسترده‌ای داده می‌شود. وجود رسانه‌هایی که تأثیرات چنین حملاتی را به شدت تقویت و بزرگنمایی می‌کند، تضمینی برای موفقیت استراتژی‌های نوین تروریستی است و تروریست‌ها را به اهداف خود نزدیک‌تر می‌کند (Lehtnneriger, 2005, p.8). شواهد بیانگر آن است که پدیده حملات انتحاری چه به صورت فردی و چه به صورت گروهی پس از حادثه تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ در میان گروه‌های تروریستی به خصوص گروه‌های تروریستی بنیادگرا از قبیل القاعده و داعش در حال گسترش است. نمودار (۴) بیانگر افزایش تعداد حملات انتحاری و قربانیان آن در سراسر جهان از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۵ می‌باشد. تحلیل روند حملات انتحاری بین سال‌های ۱۹۸۱ تا سپتامبر ۲۰۱۵، نشان می‌دهد که در مجموع ۴۸۱۴ حمله انتحاری در این دوره زمانی در بیش از ۴۰ کشور رخ داده است، که در نتیجه آن بیش از ۴۵ هزار نفر در سراسر جهان کشته شدند (Cpostdata, 2016, p.1). فقط بین سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۵، ۱۱۹۱ عملیات انتحاری در سراسر جهان رخ داده که منجر به کشته و زخمی شدن ۳۱۵۸۹ غیر نظامی شده است. (GlobalTerrorism Index, 2016, p.30)

نمودار ۴: تعداد حملات انتحاری در سراسر جهان از سال ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۵
(Suicide Attack Database, 2015)

فقط در بین ژانویه و نوامبر ۲۰۱۷، ۲۳۶ حمله انتحاری در سراسر جهان رخ داده که باعث کشته و زخمی شدن ۱۱ هزار و ۶۲۱ نفر شده که نسبت به دوره زمانی مشابه در سال گذشته ۱۹ درصد افزایش داشته و ۷۸ درصد از کل تلفات (۹۰۲۰) نفر غیر نظامی بوده‌اند (Overton, 2017, p.1). بنابراین، آمار و ارقام بیانگر افزایش حملات انتحاری تروریستی در سراسر جهان از آغاز قرن بیست و یکم است و با توجه به این که

تروریست‌ها طرفدار حملاتی هستند که امکان مقابله با آن نباشد و از قابلیت آسیب‌رسانی بالایی برخوردار باشد، در سال‌های آینده نیز تروریست‌های بنیادگرا به دلیل مزیت‌های حملات انتحاری نسبت به سایر روش‌ها و تشدید رعب و هراس در میان مردم بیشتر به این حملات متوسل می‌شوند (White House, 2003, p.1). به عنوان مثال گروه تروریستی داعش از سال ۲۰۱۴ بیش از ۱۴۰ حمله تروریستی انتحاری در ۲۹ کشور دیگر به غیر از سوریه و عراق انجام داده است که در نتیجه این حملات حداقل ۲۰۴۳ نفر کشته و هزاران نفر زخمی شده‌اند. (CNN, 2018, p.1) مهم‌ترین مزیت‌های بمب‌گذاری انتحاری نسبت به سایر بمب‌گذاری‌های معمولی عبارتند از:

تعهد به مأموریت: یک بمب‌گذار انتحاری شهید محسوب می‌شود که در جهاد (جنگ مقدس) شرکت می‌کند و پس از اتمام این مأموریت از مزایای بهشت جاودان بهره‌مند خواهد شد. افرادی که برای این مأموریت‌ها انتخاب می‌شوند، تعهد مذهبی بالایی دارند و باید متعصب و خوشحال باشند که خود و دیگران را منفجر می‌کنند، تا به هدف مورد نظر سازمان برسند. همه‌ی این عوامل، انگیزه زیادی را برای توسل به روش حمله انتحاری به بنیادگرایان می‌دهد. (Ganor, 2009, pp. 5-6)

انفجار بمب انتحاری در هدف مورد نظر: جلوگیری از یک حمله انتحاری بسیار دشوار است و حتی اگر نیروهای امنیتی موفق به متوقف کردن عامل انتحاری قبل از رسیدن به هدف مورد نظر شوند، عامل انتحار هنوز می‌تواند دستگاه انفجاری را فعال کند و باعث آسیب شود. این ویژگی‌ها باعث شده، حملات انتحاری گزینه‌ای بسیار جذاب برای گروه‌های تروریستی جهادی باشند. بمب‌گذار انتحاری به عنوان یک سلاح دقیق عمل می‌کند و تروریست تا زمانی که بمب منفجر شود، نامرئی است و این مانع از جلوگیری و مقابله با آن می‌شود. همچنین از آنجا که دستگاه انفجاری توسط یک انسان هدایت می‌شود، می‌تواند موقعیت مکانی را در آخرین ثانیه تغییر دهد. روش‌های دیگر؛ از قبیل بمب فعال با تایمر یا حتی یک انفجار از راه دور، ممکن است قبل از ایجاد هرگونه آسیب توسط نیروهای امنیتی غیر فعال شود؛ اما یک بمب‌گذار انتحاری حامل یک بمب هوشمند غیر معمول پیشرفته است که بمب را در مکانی مناسب جاسازی و در زمانی مناسب منفجر می‌کند (Ganor, 2009, pp.5-6). به عنوان مثال در عملیات انتحاری صورت گرفته در بمبئی در سال ۲۰۰۸، یا تیراندازی‌های انتحاری در فورث هود^۱ تگزاس در سال ۲۰۰۹، نیروهای امنیتی در این کشورها توان و تجربه مقابله با تروریست‌ها را نداشتند (Bergen & Hoffman, 2010, p.19).

¹ Fort Hood

حمله به اهداف سخت‌تر: در این روش، به اهدافی که با تکنیک‌های بمب گذاری معمولی امکان حمله نیست، می‌توان آسیب رساند. بمب گذار انتحاری می‌تواند به صورت ناشناخته و پنهانی به هدف مورد نظر خود برسد (Alvanou, 2015, p.5).

آسیب پذیری کمتر: در بمب گذار معمولی، ممکن است دستگاه انفجاری پیدا و خنثی شود، اما در روش انتحاری امکان چنین اقدام دفاعی وجود ندارد و عامل انتحاری می‌تواند هر لحظه خود را منفجر کند. حفاظت بیشتر هم‌رمزها: از آنجایی که عامل انتحار کشته می‌شود و امکان دستگیری‌اش وجود ندارد، امنیت عملیاتی گروه تروریستی بهتر حفظ می‌شود.

تأثیر روانی: عملیات انتحاری قابل پیش بینی و پیشگیری نیست، لذا در مناطق آسیب پذیر، مردم همواره نگران بروز این عملیات تروریستی هستند، همچنین بمب گذار انتحاری معمولاً قطعه قطعه می‌شود و سرش از بدن جدا می‌شود، افرادی که شاهد این صحنه هستند به لحاظ روانی آسیب می‌بینند (Alvanou, 2015, p.6).

بنابراین، با توجه به اینکه تعداد حملات انتحاری از ابتدای قرن بیست و یکم به شدت افزایش یافته، پیش بینی می‌شود که این حملات با توجه به تأثیر روانی شدید، ایجاد تلفات و آسیب گسترده در منطقه مورد هدف، جذب پوشش رسانه‌ای، تضمین مناسب‌ترین زمان و مکان برای انجام حمله و ناتوانی دولت‌ها در مقابله و جلوگیری از بروز این نوع حملات، در آینده نیز به عنوان جذاب‌ترین، موثرترین و مرگبارترین روش تروریسم نوین شدت یابد و احتمالاً تروریست‌ها در آینده نیز بیشتر به این اقدامات، به منظور تحقق اهدافشان متوسل شوند.

۴. در مدیریت تهدیدات تروریستی در آینده، تروریسم وطنی نقش مهمی ایفا می‌کند

طبق قطعنامه ۲۱۷۸ شورای امنیت سازمان ملل متحد (۲۴ سپتامبر ۲۰۱۴)، جنگجویان تروریستی خارجی افرادی هستند که، به منظور، آموزش دیدن، برنامه ریزی، آماده سازی یا مشارکت در اقدامات تروریستی به کشور دیگری غیر از کشور متبوع خود سفر می‌کنند (Holmer & Shtuni, 2017, p.4). افراد به دلایل مختلف از قبیل: گشودن عقده‌های خفته، خستگی، تنش‌های بین نسلی، جستجو برای معنای بیشتر در زندگی، ماجراجویی، انتقام، کسب اعتبار، تشویق اعضای خانواده، فقر و انگیزه‌های مادی، تبلیغات، آموزش خشونت، ناامیدی و مشکلات روحی و روانی، بحران هویت، نداشتن حس تعلق و وفاداری به جامعه میزبان از سوی مهاجرین در غرب و یا تلاش برای گریزگاهی برای مبارزه با تبعیض‌ها و نژادپرستی‌ها نسبت به مهاجرین و مسلمانان در شماری از جوامع غربی، انگیزه جهاد و شهادت و دلایل مذهبی به جنگجویان خارجی تروریستی تبدیل می‌شوند (Briggs & Silverman, 2014, p.14). بسیج جنگجویان خارجی برای جنگ تا قبل از ۱۹۸۰

یک پدیده نادر بود. اولین موج پیوستن جنگجویان خارجی در سال ۱۹۸۰ در جنگ میان شوروی و افغانستان آغاز شد، که تعداد زیادی جنگجوی خارجی مسلمان از کشورهای مختلف خاورمیانه برای مقابله با شوروی به افغانستان آمدند. این افراد عمدتاً از طبقات بالا و متوسط و از خانواده‌های مذهبی بودند. موج دوم شامل جنگجویان خارجی مسلمان بود که در دهه ۱۹۹۰ در چین، بوسنی، کشمیر یا فیلیپین می‌جنگیدند. این افراد عمدتاً از طبقه متوسط و از کشورهای خاورمیانه بودند که در دانشگاه‌های غربی تحصیل می‌کردند. موج سوم، پس از حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ آغاز شد. این افراد غیر متخصص و از طبقه متوسط و یا پایین و یا فرزندان مهاجران مسلمان در غرب بودند؛ اما پس از آغاز درگیری‌های مسلحانه فرقه‌ای در سوریه در سال ۲۰۱۱ و ظهور داعش، موج چهارم آغاز شد. در این موج، جنگجویان خارجی بسیار ناهمگن و عمدتاً از جمعیت جوانان تشکیل می‌شدند (Holmer & Shtuni, 2017, p.3). در جدول (۳) روند پیوستن جنگجویان خارجی به گروه‌های تروریستی از دهه ۱۹۷۰ به بعد نشان داده می‌شود. تحلیل روند پیوستن جنگجویان خارجی به گروه‌های تروریستی از دهه ۱۹۷۰ به بعد نشان می‌دهد که روند پیوستن جنگجویان خارجی روند افزایشی داشته و بویژه روند پیوستن جنگجویان خارجی به عراق و سوریه در مقیاس و تنوع ریشه‌ها و پس زمینه‌های آن به دلیل تحولات تکنولوژیک منحصر به فرد است.

گروه‌های تروریستی از قبیل داعش و القاعده، با استفاده از این ابزارها، به سادگی ایده‌ها، شیوه‌ها و الگوهای تروریستی را تبلیغ و جنگجویان خارجی زیادی را سوی خود جذب کرده‌اند. آن‌ها در این گروه‌ها آموزش می‌بینند تا پس از بازگشت در کشورهاشان فعالیت‌های تروریستی انجام دهند. مرکز سوفان^۱ در سال ۲۰۱۵ تخمین زد که بیش از ۴۰۰۰۰ هزار نفر جنگجوی خارجی به داعش پیوستند و حدود ۵۰۰۰ نفر از این افراد از جوامع غربی بودند، تقریباً سه چهارم جنگجویان اروپای غربی تنها از چهار کشور فرانسه (۱۸۰۰)، انگلستان (۷۶۰)، آلمان (۷۶۰) و بلژیک (۴۷۰) بودند (The Soufan Group, 2015, p.12). برخی از این افراد در حال برگشت به کشورهاشان هستند. بر اساس گزارش مرکز سوفان، در حال حاضر حداقل ۳۶۰۰ نفر از جنگجویان خارجی داعش از ۳۳ کشور، به کشورهای خود برگشته‌اند. حدود نیمی از این افراد به انگلیس، سوئد و دانمارک و ۱۰ درصد از آن‌ها هم به روسیه و جمهوری‌های شوروی سابق و گروهی نیز به کشورهای جنوب شرقی آسیا بازگشته‌اند (Woody & Nudelman, 2017, p.1).

^۱ Soufan Center

جدول (۳): پیوستن جنگجویان خارجی به گروه‌های تروریستی از دهه ۱۹۷۰ به بعد

مناقشات	جنگجویان خارجی	تعداد کل	تعداد اروپایی‌ها
افغانستان (دهه ۱۹۷۰ تا ۲۰۰۰)	جهادگران ^۱	۲۵۰۰۰	۱۵۰۰
جنگ بوسنی (دهه ۱۹۹۰)	جهادگران	۵۰۰۰	۵۰۰
چچن (دهه ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰)	جهادگران	۷۰۰	۲۰
سومالی (دهه ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰)	جهادگران، الشباب ^۲	۲۰۰۰	۲۰۰
اشغال عراق (دهه ۲۰۰۰)	القاعده در عراق ^۳	۵۰۰۰	۱۰۰
یمن (دهه ۲۰۱۰)	القاعده در شبه جزیره عربستان ^۴	۴۰۰۰	۲۰۰
سوریه-عراق (دهه ۲۰۱۰)	داعش ^۵ ، جهادگران، پشمیرگان ^۶	۴۰۰۰۰	۵۰۰۰

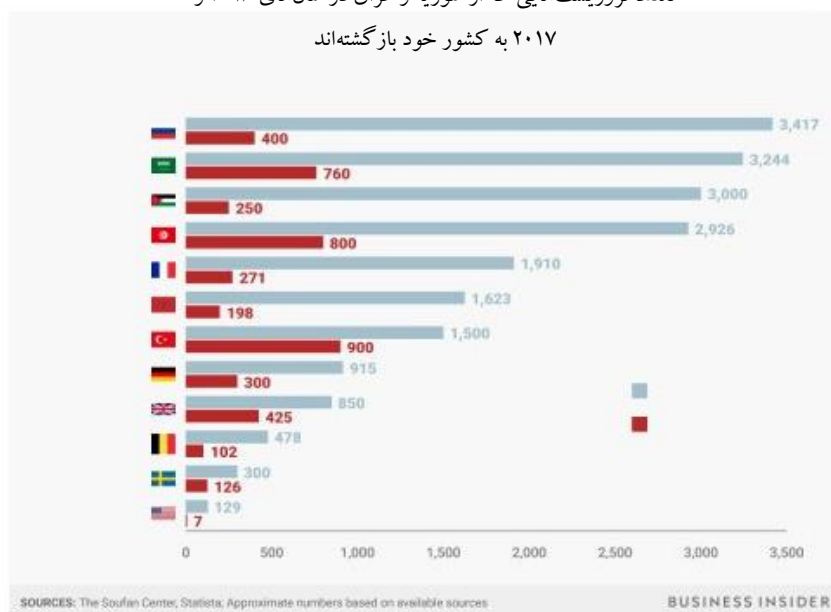
(Coolsaet & Renard, 2018, p.11)

اکثر افرادی که از جنگ در سوریه و عراق باز می‌گردند، ممکن است تهدید تروریستی برای غرب نباشند؛ اما مشکل اینجاست که چگونه افرادی که می‌توانند ایجاد تهدید کنند، شناسایی شوند. بسیاری از این جنگجویان خارجی ممکن است رادیکالیزه شده باشند و به قصد انجام اعمال خشونت‌آمیز به کشور خود بازگردند. به عنوان مثال، حداقل شش نفر از افرادی که حملات مرگبار پاریس را در نوامبر ۲۰۱۵ انجام دادند، مبارزان بلژیکی و فرانسوی بودند که از سوریه بازگشته بودند (BBC News, 2016, p.1). همین‌طور، حداقل سه نفر از پنج نفر افرادی که در مارس ۲۰۱۶ حملات بروکسل را انجام دادند، از سوریه و عراق بازگشته بودند (Pop, 2016, p.3). در واقع، جنگ سوریه و عراق به احتمال زیاد منجر به رشد و پرورش نسل جدیدی از تروریست‌ها در سراسر جهان می‌شود.

¹ Jihadis² Al Shabaab³ AQI⁴ AQAP⁵ ISIS⁶ Peshmerga

بنابراین، مهم‌ترین روند در سال‌های اخیر، پدیده «رشد تروریسم وطنی»^۱ است. افرادی که از کشورهای دیگر به گروه‌های تروریستی ملحق شده‌اند و یا تروریست‌هایی که به کشورهای دیگر مهاجرت کرده‌اند و با الهام از تروریست جهادی جهانی، مرتکب حملات تروریستی در این کشورها شده‌اند. این نوع تروریسم برای جوامع غربی بسیار خطرناک است، زیرا عاملان آن شهروندان غربی هستند که شستشوی مغزی شده‌اند. این افراد چندین مزیت مهم نسبت به بازیگران خارجی دارند: آن‌ها درون این جوامع رشد کرده‌اند و نقاط ضعف این جوامع را بهتر می‌دانند، می‌توانند آزادانه حرکت کنند چون شناسایی آن‌ها بسیار دشوار است، زبان محلی را می‌دانند و براحتی می‌توانند نفوذ کنند (Ganor, 2009, pp.20-23).

تعداد تروریست‌هایی که از سوریه و عراق در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ به کشور خود بازگشته‌اند

The Soufan Center/Statista/Mike Nudelman

نمودار ۵: تعداد تروریست‌هایی که از سوریه و عراق در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ به کشور خود بازگشته‌اند.

بنابراین، پیوستن جنگجویان خارجی به گروه‌های تروریستی به دلایل متعددی که ذکر شد و جریان بی‌سابقه تکنولوژی ارتباطات مدرن که تبلیغات سیاسی و عضوگیری را تسهیل کرده و همچنین سهولت در سفر

^۱ Homegrown Terrorism

اجتناب ناپذیر است و تعداد آن‌ها در این سال‌ها رو به افزایش است و به احتمال زیاد این روند در آینده تشدید خواهد شد و این افراد تهدیدات امنیتی آینده را مدیریت خواهند کرد؛ بنابراین در سال‌های آینده، افراط‌گرایی خشونت‌آمیز در داخل کشورها توسط جنگجویان خارجی تروریسم به عنوان یک تهدید قابل توجه ظهور پیدا می‌کند.

نتیجه‌گیری

واقعیت اساسی این است که تهدید تروریسم در آینده نزدیک ناپدید نخواهد شد و گروه‌های تروریستی در آینده از طیف وسیعی از روش‌ها برای ایجاد رعب و وحشت در میان مردم استفاده خواهند کرد. تحلیل و بررسی روند تحولات تاکتیکی تروریسم در این پژوهش نشانگر آن است که خطر دستیابی و استفاده از سلاح‌های غیر متعارف هسته‌ای، بیولوژیکی و شیمیایی در آینده توسط تروریست‌ها، بویژه بنیادگرایان افراطی نظیر داعش و القاعده بسیار زیاد است. فضای سایبر و اینترنت نیز به افراد و گروه‌های تندرو اجازه می‌دهد که با استفاده از ارتباطات الکترونیک در سراسر جهان به یک تهدید بزرگ تبدیل شوند و نهضت‌ها و موج‌های جدید تروریسم به واسطه هزینه پایین، غیرقابل شناسایی بودن و بدون کمترین تلفات فضای مجازی را در آینده بهترین محیط فعالیت برای تحقق اهدافشان می‌دانند. همچنین تروریست‌ها به دلیل مزیت‌های بمب‌گذاری انتحاری نسبت به بمب‌گذاری‌های معمولی در آینده از حملات انتحاری بیشتری به منظور تحقق اهدافشان استفاده خواهند کرد و باعث ایجاد تلفات و آسیب‌های گسترده‌تری در سراسر جهان خواهند شد. در نهایت به نظر می‌رسد با توجه به روند روبه رشد پیوستن جنگجویان خارجی از سراسر جهان، به ویژه از کشورهای اروپای غربی به گروه‌های تروریستی از قبیل داعش و القاعده، آن‌ها نقش مهمی در مدیریت تهدیدات تروریستی آینده خواهند داشت و قادر خواهند بود در سراسر جهان و کشور متبوعشان اقدامات تروریستی گسترده‌ای انجام دهند.

References

- Aditya raj, A. (2014). Globalization and the Origin of New Terrorism: Perspectives and Challenges, *Constituent Unit of Magadh University, Bodh Gaya*. <http://paperroom.ipsa.org>.
- Alvanou, M. (2015). Terrorism through Suicide Bombings. *Presentation Tuebingen.doc*.
- Armstrong, K. (2003). Our Role in the Terror: the West Must Accept Its Share of the Blame for the Growth of Fundamentalist Violence, *The Guardian*.
- Andrew, R. (2008). Cyber- Terrorism: The Shape of Future Conflict. *The RUSI Journal*. 142(5), 1997.

- Baylis, J., & Smith, S. (2005). *The Globalization of World Politics, an Introduction to International Relations*, Oxford University Press.
- Bell, W. (2003). *Foundation of Futures Studies: History, Purposes, and Knowledge* (Human Science for New Era), London: Transaction Publishers.
- Bergen, P., & Hoffman, B. (2010). Assessing the Terrorist Threat. *Bipartisan Policy Center*.
- Bidaki, M., & Balali Mood, M. (2015). Bioterrorism and biological warfare from past to present, (A classic review article), *Journal of Birjand University of Medical Sciences*. (in Persian)
- Briggs, R., & Silverman, T. (2014). *Western Foreign Fighters Innovations in Responding to the Threat*, Institute for Strategic Dialogue.
- CNN. (2018). ISIS Goes Global: 143 Attacks in 29 Countries Have Killed 2,043. <https://edition.cnn.com>.
- Colarik, Andrew M. (2006). *Cyber Terrorism Political and Economic Implication*, Emerald Group Publishing Limited.
- Cpostdata. (2016). Suicide Attack Database, <http://cpostdata.uchicago.edu>.
- Dorothy E. D. (1999). *Activism, Hacktivism, and Cyber- terrorism: the Internet as a tool for Influencing Foreign Policy*, Nautilus Institute.
- Forrest, C. (2018). Cyber Attacks Are Third Largest Threat to Global Society over Next 5 Years. www.schinnerer.com.
- Ganor B. (2005). *The feasibility of post-modern terrorism*, Interdisciplinary Center Publishing House.
- Ganor, B. (2009). *Trends in Modern International Terrorism*, International Institute for Counter-Terrorism (ICT).
- Global Terrorism Database. (2017). <https://www.start.umd.edu/gtd/>.
- Hajiani. (2007). Future Studies and its Role in Strategic Research, *Strategic Quarterly*.
- Henkel, R. (2004). *Terrorism, New War Form of war*, Translator: Ahmad Vahidyan Ghaffari, Mashhad, Sokhan Costar publication
- Hinde, S. (2001). *Incalculable Potential for Damage by Cyber Terrorism: computers And Security*, Syngress publication.
- Hippel, K. (2002). The Roots of Terrorism: Probing the Myths, *The political Quarterly*.
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*, New York: Columbia University Press.
- Holmer, G., & Shtuni, A. (2017). *Returning Foreign Fighters and the Reintegration Imperative*, United States Institute of Peace. www.usip.org.
- Johnston, R. (2017). Summary of Historical Attacks Using Chemical or Biological Weapons. <http://www.johnstonsarchive.net>.
- Khalaf Rezaei, H. (2013). Cyber-Attacks from the perspective of international law (Stuxnet case study), *Majles and Strategic Quarterly*. (in Persian).
- Klausen, J. (2015). Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. <https://doi.org>.
- Mahmoudi, B. (2006). *Introduction to Future Studies and its Methods*, Tehran: Strategic Research Center. (in Persian).
- McLaughlin, J. (2016). Islamic State and WMD: A Future Nightmare? <http://www.ozy.com/>.

- Morgan, S. (2017). Cybercrime damages will cost the world \$6 trillion annually by 2021, *2017 Cybercrime Report*.
- Motaghi, E. (2009). Terrorism and new social-political movements, *Politics Journal*. (in Persian).
- Mozafari, A. (2010). Future Studies, The passageway from the boundaries of knowledge, *Journal of security and order*. (in Persian).
- Overton, I. (2016). Will 2017 see more suicide bombings? Sadly, probably yes. www.theguardian.com
- Proteus, (2008). *55 Trends Now Shaping the Future of Terrorism*. Creates pace Independent Publishing Platform.
- BBC. (2016). Paris Attacks: Who were the Attackers? <https://www.bbc.com>.
- Peachey, P. (2018). ISIL likely to switch to cyber war after battlefield loss. www.thenational.ae.
- Pop, V. (2016). Islamic State Claims Khalid and Ibrahim El-Bakraoui Were Organizers of Paris and Brussels Attacks, *Wall Street Journal*.
- Porsaeed, F. (2009). The Transformation of Terrorism in International Relations. *Strategic Studies Journal*, Volume 12, Issue 4. (in Persian).
- Rapoport, D. (2013). The Four Waves of Modern Terror: International Dimensions and Consequences. *In an International History of Terrorism: Western and Non-Western Experiences*, Edited by Jussi M. Hanhimaki and Bernhard Blumenau.
- Reed, J. (2015). After the Attack in Sydney, Australia, *Reuters*. <https://qz.com>.
- Rey, J. (2016). Business Cyber Attacks Top 4,000 per Day: You're Guide to Ransomware. www.entrepreneur.com.
- Salmanizadeh, M. (2001). *Information and Security War, Informatics Newsletter*. Tehran: Planning and Budget Organization of the country. (in Persian).
- Statista. (2018). Number of casualties due to terrorism worldwide between 2006 and 2016. www.statista.com.
- Suicide Attack Database. (2015). From Chicago Project on Security and Terrorism. <http://cpostdAta.uchicago.edu/>.
- Schmitt. (2013). Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. *Cambridge University press*.
- The National Intelligence Council. (2012). Global Trend 2030: Alternative worlds, www.dni.gov/nic/globaltrends.
- The Soufan Group. (2015). Foreign Fighters: an Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq. <http://soufangroup.com>.
- Thomson, J. A. (2003). Killer apes on American airlines. Or how religion was the main hijacker on September 11, Violence or Dialogue: Psychoanalytic Insights on Terror and Terrorism. *International Psychoanalytical Association*.
- Threat Tactics Report. (2016). Islamic State of Iraq and the Levant. <http://www.theatlantic.com>.
- White House. (2003). National Strategy for Combating Terrorism.
- Woody, C., & Nudelman, M. (2017). Here's how many foreign ISIS fighters have returned home from the battlefield. <http://www.businessinsider.com>.